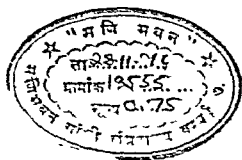

आपुनां पारुषां

अवेरयंढ मेधाष्ठी

सुष्य विवेता

भारती साहित्य संघ-लि०
पो. बो. नं. ६७८ : सुंअध-१
पो. बो. नं. ७३ : अमहावाह-६

व्याप्तिसि मेथी
जुनार्ध १९४६

प्राप्तिस्थान

भारती साहित्य संघ कूलछात्र कार्यालय
पो पो न ६७८ राणपुर
मुनार्ध—१ (B. S. Ry)

कि,मत
आरे आना

मुद्रक अने प्रकाशक
नाथाबाबु म शाह
स्वाधीन मुद्रणालय
सौराष्ट्ररेड . राणपुर

નિવેદન

૧૯૯૯ ના માહ શુદ્ધ ૬ થી ગાંધીજીએ એકવીસ ઉપવાસનું નેત્રત આરંભ્યું તેના માહ વડે ખારશ ને બુધવારે સફલ પારણા થયા તે સાથેજ વિચાર ઉપરથી કે ગુજરાતના કવિઓએ રચેલા બાપુ વિશેના ગીતો કાવ્યો મહાકાવ્યો જે ત્રણ ત્રણ ઉપાડીને એક પ્રતિનિધિસમૂહ તુરતમા બહાર પાડવો તે માટે લાગતા વળગતા રનેહીઓને પુલાવતા પતો મનને કે આવો 'ગાંધીકાવ્ય-સમૂહ' તેા શ્રી ઝીણાભાઈએ અને ઉમારાકરે સપાદિત કરીને '૬૩ ની રેડીઆ બારશે બહાર પાડે મૂકેન છે (અને એમા માહ પ્રતિનિધિત્વ પણ મેાનૂં છે) હું જ એ વાત જુઓ ગયેહો.

એને એક જ હેતુમા એવા બે સમૂહો ન હોવા ઘે એ નીતિને માન આપીને મે ઉવટે નિર્ણય કર્યો કે, આ અવઠરે રચાયેલા મારા પોતાના નવા તેમ જ જૂના, અને ઉપર કહ્યા 'ગાંધી કાવ્યસમૂહ' મા નહિ આવી શકેલા (કેમકે પાછળથી રચાયેલા) શ્રી દુલાભાઈ કાગળા લોહપ્રિય બની ચૂકેલા પાચ ગાંધી-ગીતો મળીને એક નાનું સૂમધુ પ્રકટ કરવું અને તે પ્રવચાળ નવ પ્રકારના શ્રેણીના વાચકોને સાંર કરવું એ મનોરથ પ્રવચાળ કાર્યાલયના અખૂં ઉત્સાહથી ગાંધી-કારાનાસની સાતમી માસ-ગ.યંતિએ, તા ૯ ૩-૪૩ ના રોજ કૃપીજૂત યર્થ શકે છે.

મારા ગીતોનો ક્રમ મે ઉલટાવીને રાખ્યો છે '૪૩ થી શરઆત કરીને પાછલા સાવવાર મારી કૃતિઓને મૂકતો મૂકતો હું પાછળ ચાક્યો છું આઠ ગીતો આ અવસર નિમિત્તે રચાયેલા નવા છે તે નવાની જીમને પકિતઓ રપજ છે તેમા મે ગરબી, લગ્નન વગેરે દેશી ઢાંગે મરોડોના પ્રયોગો કરેલા છે.

બાપુના આ અનુસનમા મૃત્યુ અતિ નિકટ આવી ગયું હતું છેક પ્રાણ દ્વાર સુધી પહોચીને એ પાછુ વળ્યું છે એટલે નવા ગીતોમા 'મૃત્યુ પ્રહરી બન્યું' 'મૃત્યુનો સુખનો' વગેરે કલ્પનાઓ મારા પર નેર કરી ગઈ છે જીવ નના હતાંએ પોતે જ ગાંધીજીના પ્રાણની પહેરેગીરી કરી અને કદરૂપ કૃતિસત

મૃત્યુ સાગ્રન-રેફે જની સુદરીને રૂપે નૃત્ય કરતુ કરતુ છેક ગાંધી-ચરણે
 સૂપીને લલિત નૃત્યપત્રે જ પાછુ સિધાવ્યુ એવો ભાવ મારા 'મૃત્યુનો
 મુન્દરો' માટેનો છે ઉપવાસના પાસલા પ્રસંગે પણ આખી જમાન બેસુ-
 બેસક લગ્નવાદને વેગવુ-મૃત્યુ ધૂધ' જેથીને બેડુ હોવાનુ બતાવ્યુ છે પણ
 એને તો સ્વામીએ પાસે બોલાવીને જીવદાર કીધા, આશીર્વાદ આપ્યા, કુશળ
 સમાચાર પુઠ્યા, સામે મૃત્યુએ પૂમટો બોલો સ્વામીના વાસણા લીધા આ
 વેગાના ગાંધી-મૃત્યુ મેગાપત્ર મારુ આવુ દર્શન છે

મુબલ નજરીમા મદાતમાલના દીરાંયુ માટે પ્રાર્થના કરવા સુસ્વિમ બદે
 નોની સલા મરેડી ત્યા ને બન્યુ તે પરથી ગાયુ- 'ખુદા આબાદ રાખે ।'

સર તેજબદાદુર સંધુ અને શ્રી રામજી વગેરેએ દિલ્લી ખાતે તેડેલા
 'આગેવાન-પરિષ' વિશે લાજલીઓની આપણા સુપ રલી સમી નથી એ
 વેનાને દગતુ અને મારે બેડ રૂપ મળ્યા છે 'આગેવાન આધગા નેના' એ
 મરકરીને વાચકો કામ્ય ગરુ સર તેજબદાદુરની જ ઉજ્જિનો એમા દવાલો
 છે, કે 'ગાંધીજીનુ અવસાન આફે તો અમલકાર જ ગજારો પણ એ વાત બે
 બને તો દેશે શાવ રહેવુ, દેખાવો ન કરવા વગેરે'

આગા બોલને વિનોદ રૂપે કાવ્યમા વદારી દેવા એજ આપણે માટે સલા
 મત મુખારો છે પણ ગભીરતાથી 'એ જામુસોને' ગવાયુ છે

'બાપુનો બારો' એ પૂલગબમા પૂને આડી ગયુ છે, પણ અવરથ પ્રદેશમા
 નવુ છે 'નિરેલન' [પા. ૫૫] આ પ્રસંગનુ નવીન છે

'જમનેમના અનુભવ' અને 'ખમા ખમા લખવાર' એ બંને મારા
 કાવ્યસમૂહ 'એકતારો'મા છે અને 'પરજિતવુ ગાનથી માટી 'ધરની માગે
 છે બોજ' એના 'પુત્રવદના'મ છે

શ્રી કુશભાઈના આદી ઉગારેલ ગાંધી-નીતિ એમના નીગસમૂહ કાજલી
 કાજ બીબમાધી ઉપાડેલ છે એની મેં લખેલ પ્રસ્તાવનાના પાના ૧૦-૧૧-
 ૧૨-૧૩-૧૪ મા નીનોની ચમ કૃતિબોત્ર મે દર્શન કરાવ્યુ છે સારોપાજ કસબ
 એમનો જ મૈલિક છે અને તે એક કામ્ય કવિનો છે તે જ વિષેકાઈ છે
 રાજકારણમા કે અર્થકારણમા લેલુ ન્દિ સમાજના કામ્યકવિ ગાંધીજીનની
 ખુબીએને શ્રી અજબ જુજિધી પાડી લે છે તેનુ દખાવ આ નીતો છે

એ ન તે. શ્રી કુશ જકરે ૩૩-૩૮ ની કુબો લખ્યા છે અને સમા-

ગૃહોમાં, રેડીઓ પર તેમ જ આમોફોનમાં ગાઈ શ્રોતાઓમાં માત્ર મુગ્ધતા મુકી છે એટલું જ હોત તો બસ ન લેખાત, એ ગીતો રાષ્ટ્રકાવ્યના નમૂના છે

અરી 'ગાધી કાવ્યસમ્રઠ'ના સુપાદકોએ કરેલું વિધાન ઠાકવા જેવું છે -

'પ્રશસ્તિકાવ્યની ઉત્તમ કવિતાપ્રકારમાં ગણના થતી નથી. પણ આ સમ્રઠમાં ગાધીજીની પ્રશસ્તિ ઉપરાંત, એમના જીવનને લગતા ઇતિહાસ એમનાજ નહિ પણ સારી પ્રજાના જીવનના ગણાઈ શકેલા એતિહાસિક પ્રસંગોમાંથી પ્રેરણાથી લેવાયા પછી સદ્સાગ્યે સારા પ્રમાણમાં છે '

ગાધીજી વિશેની મારી કૃતિઓ માટે તો આટલું કહી શકું તેમ છું કે હું એમનો અનુયાયી નથી, એમના રાજકારણવાદ અથવા અધ્યાત્મવાદનો અભ્યાસી વા ભક્ત પણ નથી. રામાનુજકન દુર્લભતાસના કે અમારા સોરઠી સત વેવાના ભક્ત રામ બાવાના ઉત્કટ શરણાગતલાવ અને મુગ્ધતાથી કાવ્યમાં ગુરુ-ઉપાસના કરવાનું મારા જેવા માટે શક્ય નથી. મેં તો પ્રત્યેક પ્રસંગે તેમના વલણો, મથનો ને આત્મવેદનાઓ કેવાક હશે તેનું કેવળ પરવડી આપી, છતાં ઘેરાક મારી ખમરા દ્વારા, નિરૂપણ કયું છે, ને હું માત્ર છ કે શ્રી દુલાભાઈએ પણ તેમનું કયું છે

રાણપુર,
તા. ૭-૩-૪૩

}

ઝવેરચંદ મેઘાણી

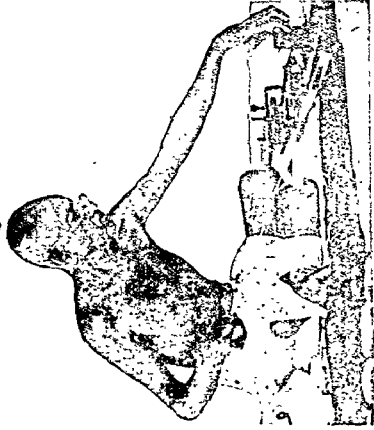
ક્રમ

ત્રિધાણીનાં

	પા.		પા.
૧ અનશન-તિથિઓ	૯	૧૩ તારાં પાતકને સંભાર	૪૧
૨ મૃત્યુ પ્રહરી બન્યું	૧૫	૧૪ અંતરની આઠ	૪૪
૩ મૃત્યુનો મુગરો	૧૭	૧૫ છેલ્લો કટોરો	૪૮
૪ ખુદા આબાદ રાખે	૧૯	૧૬ માતા તારો ખેટડો આવે	૫૧
૫ '૪૩ નાં પારણાં	૨૦	૧૭ ધરતી માગે છે ભોગ	૫૬
૬ આગેવાન આંધળા જેના	૨૨	૧૮ નિવેદન	૬૦
૭ એ ત્રણસોને	૨૪	દુસરા ભગતનાં	
૮ જન્મભોમના અનુનાપ	૨૬	૧૯ સો સો વાતુનો જાણુનારો	૬૨
૯ ખમા ખમા સખ વાર	૨૯	૨૦ વાણિયો ખેડે વેર	૬૬
૧૦ બાપુનો બરડો	૩૨	૨૧ લાડકડો વર	૭૦
૧૧ પરાગિતનું ગાન	૩૫	૨૨ ધૂણી બગે	૭૪
૧૨ છેલ્લી સત્તામ	૩૩	૨૩ નગારે ગેડી	૭૭

आपुनां पारणां

श्री श्री वापुंनो ज्ञानमशि

“अना कतिशभां देहि न अभटे”
॥ ॥

અનશન-તિથિઓ

ખાપુ ! માસ છ માસના વહાણાં રે
 કારાગારની કબરે ચોરાણા રે
 ફૂડા ખાલે કાળજડાં ત્રાક્ષણા
 રઘુપતિ રામ ! રૂદેમાં રેન્તે રે !

ખાપુ ! લખિયા છ કાગળ કરડા રે ૫
 વાચી હાકેમ થઈ ગયા ઠરડા રે
 દેતી વગડામાં ઘેનુ ભાંભરડા—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! માનવીઓ મત્ય ડાંજે રે
 મદમતો ઉડાડે છે ટાંજે રે
 તે દી ધાહ દીધી હરિ ખોજે—રઘુપતિ રામ૦ ૧૦

બાપુ ! આતમ જેવા તપેલા રે
 એવા છટ્ટીના ધોમ ધખેલા રે
 લીધા ધાનના કાળીડા છેલ્લા—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ સાતમે વાત વંચાણી રે
 સારી સૃષ્ટિ સુપડલે સોવાણી રે ૧૫
 એક અણુડગ દરિયાની રાણી—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! આઠમનાં અંજવાળાં રે
 પૂડ પૃથ્વીનાં પડિયાં છે કાળાં રે
 ઉપવાસીનાં લોહી ડાળાણાં—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! નામે નસેનસ તૂટે રે ૨૦
 નીર પાછાં વળે ધૂટે ધૂટે રે
 તેયે સંત-સમાધ ન છૂટે—રઘુપતિ રામ૦

पापु ! दशमीये दु'गर डोल्या रे,
 विकराण वाणी वैद ज्योल्या रे
 तो ये होर पोतानो न लूल्या—रधुपति राम० २५

पापु ! अेकादशे अंत धडीया रे,
 सारे संसार यकावे यडीया रे
 तोये तूटी नहि केही-कडीया—रधुपति राम०

पापु ! पारश ळगी पणपणती रे
 मळाकाण तणी छांया ढणती रे ३०
 कैके कलपी यिता पशु पणती—रधुपति राम०

पापु ! तेरशे शक्तिनी सीमा रे
 धपकार ह्येया केरा धीमा रे
 लागी लहे तो कुरानगीतामां—रधुपति राम०

पापु ! चौदशे आंप्पो अं'प्याणी रे ३५
 नत्र गमती पोतानी ये वाणी रे
 तथीयेनी ये मत्य भुं'ज्याणी—रधुपति राम०

બાપુ ! પૂનમે હાથ તો ધૂળ્યા રે
 કાળી પીડાએ કંઠ વરૂંધ્યા રે
 ખાલા તોય સ્વહસ્તેથી પીધા—રઘુપતિ રામ૦ ૪૦

બાપુ ! એકમે રગરગ વખડાં રે
 માંડે છાતીએ કાન મનખડાં રે
 જણે મર્મ ન વેદ મૂરખડા—રઘુપાત રામ૦

બાપુ ! નાડય ગઈ વદ ખીજે રે
 પ્રાણ-પંખીડું પીંજરે થીજે રે ૪૫
 નરનારીનાં નેણલાં ભીજે—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ત્રીજે ખાલ્યા, નથી જવું રે
 રહું ગાન અધૂરું તે ગાવું રે
 ભગવાનને વાત ભળાવું—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! ધાવ પડયા ઝિંડા ઘટના રે ૫૦
 'મહાદેવ'ના નામની રટણા રે
 એની ચહે માથે પુષ્પોની ધખના—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! ચાથે ચાધારે રેલી રે
મીઠા હાસ્યની સૌ માથે હેલી રે
ક્રીધી બાળ-સંગે ક્રીડા ઘેલી—રઘુપતિ રામ૦ ૫૫

બાપુ ! પંદર ખીલા ઠાકાણા રે
તોયે બિન્દુ ન રક્ત ડાકાણાં રે
ત્રીજા અગ્નિપ્રયાણનાં વા'ણાં—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! વિશ્વમાં વિસ્મય રેલ્યાં રે,
એવો કોણ કે મોતને ઠેલ્યાં રે ! ૬૦
ભોળાં ! ભીષ્મની વાતું યે ભૂલ્યાં—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! વાટ વસમલીએ વળિયા રે
*મહાશંભુ પોતે સાંમા મળિયા રે
ભૂજ ભીડીને પૂછ્યાં કુશળિયાં—રઘુપતિ રામ૦

બાપુ ! ઝરના પીતલ ભેગી રે ! ૬૫
તમ બન્નેની પર્વણી ભેગી રે
*મહારાત્રીની મેળપ મોંધી—રઘુપતિ રામ૦

* મહાશિવરાત્રી અને મહાત્માજનો પારણા-દિન ૫૬૫૦/૫૬૫૫ આબ્યા.
વસમવા=વસમી

ਮੁੱਖ ਪਾਠੀ ਪਾਠ

મૃત્યુ પ્રહરી બન્યું

—શ્રવણાં—

કોણ છો?—મૃત્યુ છું : કેમ ટેલે અહીં?
 છે અહીં આજ મારું રખોપું.
 સાંભળી મોતના બોલ માનવ હસ્યાં—
 વાહવા! ચોર પ્રહરી બન્યો શું !

મોતના હાથમાં કારમી રાતમાં પ
 ભાઈ દેખાય કુંપા અમીના;
 એકવીસ રાત લગ એક મટકાં વિના
 મોત બાળી રહ્યું દીપ ધીના.

નગરણ ખેંચતા મોતને નેશુલે
 નેવલાં આંસુનાં જાય ચાલ્યાં; ૧૦
 બોલકાં માનવી જોઈ વિસ્મય થયાં
 પૂછતાં મોતને, કેમ શે 'લ્યા !

લાખ જીભે તમે લાદ્યા માનવી !
 માહરે શિર બદનામી-બોળ,
 વાંક મારે ઈ પારકે પાય જે ૧૫
 કરગ્યાં કેમ કંગાલ સોળ !

‘મરી જશે ! મરી જશે ! મેલી દો બાપજી !’
 બોલતાં જીભ શાને ન કરડી !
 લોહીલોહાણુ હૈયે રડી હું રહ્યું :
 કાળ મલકી રહ્યો મૂછ મરડી. ૨૦

મારનારી તમારી હશે દીનતા-
 નામ મારું નકામું દુણારો-
 એ ભયે માનવી ! જગું છું, પ્રાર્થું છું,
 નાથ ! ક્યારે હવે પ્રાત થાશે ?

मृत्युनो मुञ्जरे।

“ नश्यं नश्यं मे तो हेत तमारं नहवा रे—दाण

अना कारागारे आवी मृत्यु नाशियुं रे
 निधन नाशियुं रे.
 अनी सेजलडीने करतुं मृत्यु नाशियुं रे.
 निधन नाशियुं रे

लीषणता पोतानी भूली
 निश्चेतनता थनगन हूली;
 मूली मूली रुमभुम पगले राशियुं रे
 निधन नाशियुं रे—अना० ५

भूतावण भंगण रव गाये.
 काण तणे धर पूजन थाये,
 छवनना उताये छवन नाशियुं रे
 निधन नाशियुं रे—अना०

કરી સિંગાર ચતર અલખેલી
 નહા લૈ, ઘો લૈ, સીસ ગૂંથેલી, ૧૦
 પરઘેલીએ સાજન-ધર શોધી લિયું રે
 નિધન નાચિયું રે—એના૦

એા જો બેઠા સાજન તોરો,
 જગ-કાળપનો હાથ કટોરો,
 પીને બનતો ગોરો જો તારો પિયું રે
 નિધન નાચિયું રે—એના૦

ધન અંધારે અવધું જાગે ૧૫
 જીવનના મીઠા અનુરાગે,
 મૃત્યુ મુજરો માગી ચરણે ઝૂકિયું રે
 નિધન નાચિયું રે—એના૦

પાયે ઘૂઘરડાં પે'રીને મૃત્યુ નાચિયું રે
 નિધન નાચિયું રે—એના૦

પ્રુદા આખાદ રાખે !

સૂણો એ કોણ ત્યાં બોલે ?—

‘પ્રુદા આખાદ રાખે !’

મુસલમાં માત સૌ બોલે,

‘પ્રુદા આખાદ રાખે !’

‘પ્રુદા આખાદ રાખે—મુલકને આઝાદ થાવા, પ

‘પ્રુદા આખાદ રાખે—જગૃતિની બેત ગાવા.

‘જગતના સાંઈ છો, જીવો !

પ્રુદા આખાદ રાખે !

‘અમેો મિસ્કિન-ધરે દીવો

પ્રુદા આખાદ રાખે !’ ૧૦

પ્રુદા આખાદ રાખે એ દુવા દેનારીઓને !

અને આખાદ રાખે વીરની જણનારીઓને !

૪૩ નાં પાસણાં

-સજ્જત

પારણીઆં પિરસાવો હરનાં
સતની આજે પર્વણી હો જી.

૧

પારણિયાંમાં લાવ્યા સૂરજ
કેસર કેરા ખુમચા હો જી,
પીરસ્યા પીરસ્યા પ્રભુજના પવને સદેશ,
આયુષની પૂરાતું બાપુ !
પહોંચી મારે ચોપડે હો જી.
'માગી લેશું લીડ પડયે ભગવાન !' પ
વળતા તે કાગળિયા બાપુ
માં મલકાવી મોકલે હો જી.

૨

પારણિયાંમાં પીરસો જગની
માતાઓનાં દુધેડાં હો જી.
જગ-બાળકના પીરસો મોહન મલકાટ,
કોડયું જનનાં મનની પીરસો
પલપલ લીલી પ્રાર્થનાહો જી
એ પીરસણાં ધૂંટીને દેજો બાને હાથ, ૧૦

હળવા હળવા પીને બાપુ !
 નેને આવે હેડકી હો જ.

૩

પારણિયાંમાં એ કુણુ બેઠું
 આઠી કાળા ધૂમટા હો જ !
 ‘આરાં ! આરાં !’ કહીને ખોલાવ્યાં પોતા પાસ,
 માથે કર મેલીને બાપુ
 પૂછે કશળાં કાળનાં હો જ.

ભુજ લંબાવી કીધા છે ખૂબ જુહાર, ૧૫
 ધૂંધટડા ખોલીને બાપુ
 મૃત્યુ લ્યે છે મીઠડાં હો જ.

આગેવાન આંધળા જેના—

શે'ર દિલ્લીમાં એક દી' ઊઠી કારમી હાલકલોલ;
 દસ દિશાએ ધૂળના ડમ્બર; વાગતા આવે ઢોલ;
 આગેવાન ત્રણસો આવે
 ટેકીચાક તાર ધુલવે.

આગેવાન આંધળા જેનાં, ૫
 કટક એનું જય કુવામાં.

ત્રણસોએ જ્યારે તાળીડિં પાડીને જીમનો દીધો દમ,
 'વૈાથ મા!' કહીને આંખ મીંચી ગૈ હાકેમ કેરીમદમ,
 ચર્ચિલને તાવ આવી ગ્યો,
 માંદો રૂઝવેલટ પડી ગ્યો—આગેવાન૦ ૧૦

ત્રણસો નેતા ઢાંપીને બેઠા, મોકલી દૈ ઠરાવ,
 છાપેલ એક પતાકડું આવ્યું, 'ધર ભેળા થૈ જવ!'
 આગેવાને આમળી મૂછયું :—
 'અમે તો ધારી મૂક્યું'તું'—આગેવાન૦

બાદ આગેવાને ભાખિયાં ભાવિ, બાપુ તો જીવશે નહીં! ૧૫
 જીવશે તો ચમત્કાર ગણાશે, શાંત રે'જે સૌ ભઈ!
 ખખરદાર રોયા ય છો તો!
 નવો કાંઈક કાઢશું રસ્તો—આગેવાન૦

ત્યાગનો મારગ મૂરખાઓનો: શું કરે તેજખડાદૂર!
 'સર'નો છે ને મોહ કે' બાકી, તોય કરે નવ દૂર—૨૦
 કાં કે એને બીક લાગે છે
 લોકો તકસાધક કે'શે!—આગેવાન૦

મારું બેટું આ તો જીવી ગયા બાપુ!
 તેજ થ્યાં એનાં ખજર
 હિન્દની પાલીટીકસનો હવે કેમ કરશું ઉદ્ધાર! ૨૫
 એના એજ લોહીઉકાળા!
 અનશન પ્રાર્થના વાળા!

આગેવાન ત્રણસો ઊઠયા,
 પોતાને ઘેર પાછા ગયા.

આગેવાન આંધળા જેના ૩૦
 કટક એતું નાપ કુવામાં.

એ ત્રણસોને—

ઢાળ— ‘ હમરો વર્ષની જૂની અમારી વેદનાઓ ’

તમારું સ્થાન ત્યાં નહોતું—ત દિલ્હીની દિશામાં
 ન ચર્ચા કે દલીલો કાકલૂદી વેરવામાં.
 અરે એ પાયતખતોની કખર પર ઝૂકવામાં
 અને લોખાન મોઘો બાળવામાં સ્થાન નહોતું.

અરેરે ઉત્તરે ચાલ્યા ગયા દક્ષિણ ભૂલી ! ખ
 દિશા સાચી હતી, પાસે હતી, તેને જ ભૂલી,
 અહીં આત્મા હતો, ત્યાં ખોળીઉં એવાત ભૂલી,
 કદમ ભૂલી પ્રભુના મસ્તકે ચડવા ગયા શું !

તહીં ખેઠા રહી અપ્પડ સહી, વક્કર ગુમાવ્યો,
 ખસમ ખો આઈ ઘેલી ! ક્યાંઈ ખેટો હાથ ના’વ્યો, ૧૦
 વલોખ્યાં નીર ચમુનાનાં ન ખીંડો ખહાર આવ્યો,
 ન સામો સાદ આવ્યો તો ય શું ખેઠા રહ્યા ત્યાં ?

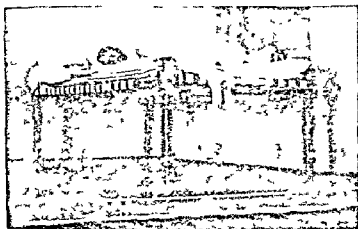
કહ્યું જે હોત કે ‘ થાનક અમોચે ફેરવ્યાં છે,
 ‘સી ધાન-ચાળી ને પથારી ત્યાંજ ત્યાં છે,

‘અમારાં કરબલા કાશી અને કૈલાસ ત્યાં છે, ૧૫
‘હૃદય ત્યાં છે, મગજ ત્યાં છે, સમુદ્યો પ્રાણ ત્યાં છે—

અમે એ ધૂળમાં બેસી ભજન ગાશું પ્રભુનાં,
‘હૃશે જે આંખમાં તો ખેરશું બે આંસુ ભિનાં;
‘અડયા છે થાક તે ‘ખ’ખેરશું અમ કાળજૂનાં,
અરે જે એટલું કહેવા હતે બળ વાપર્યું ના ! ૨૦

તો—

બચત કાગળ કલમ રૂશનાઈ, થોડાં થૂંક મોંના,
બચત ઈજ્જત અને અરમાન ધરની ચોરતોનાં,
ઉકાળા લોહીના પણ ભિગ્યા હત આપના સૌના :
વળી પરખાત પણ ને, છો કથીર કે શુદ્ધ સોનાં !

જન્મભોખના અનુતાપ

૧૯૩૯ સમયે—અનશનમા પારગા વખતે કાઠિયાવાડની ધરતીના ઉત્તારો

બજતને: ડાઝ

છ રે બાપુ! તમને કરાવી પારણિયાં,
હું થઈ ઉપવાસણી રે છ.

છ રે બાપુ! ગોઝારા અમારા આંગણિયાં,
હું દેવી થઈ છું ડાકણી હો છ.

છ રે બાપુ! નુગરી મને આપે માનેલી, ૫
મેં સંઘર્યાં તા ઝારતા રે છ.

છ રે બાપુ! જતને જ નહિ મેં તો જણેલી,
ધોખા એ હયે ધીકતા હો છ.

જ રે બાપુ ! મેણલાં દ્યને યૌ બાળેલો
 હો ! તું વણુતેડયો આવિયો રે જ, ૧૦
 જ રે બાપુ ! પગલે ને પગલે પરજાળેલો,
 જકારો સામે કા'વિયો હો જ.

જ રે બાપુ ! હીરલાના પરખુ હોંશીલા !
 હસતો ને રમતો ઊતર્યો રે જ;
 જ રે બાપુ ! ક્રાયજાનાં આંહીં તો દલાલાં ૧૫
 હો ! ભરોંસે તું ભૂલો પડ્યો હો જ.

જ રે બાપુ ! ચુમિયું ભરીને ચાટી લીધાં
 હો ! લોહીઆળાં જેનાં મોઢડાં રે જ,
 જ રે બાપુ ! દૂધ પી કરીને ડંખ દીધા
 હો ! વાશયલ એ ભોરીંગડા હો જ. ૨૦

જ રે બાપુ ! તમે રે સંભારી જ્યાં સમાધ
 હો ! આંપણુ ત્યાં તો સાખતં રે જ,
 જ રે બાપુ ! તમે ઠીધા અલખના આરાધ
 હો ! પડધા મેં દીધા પાપના હો જ.

જ રે બાપુ ! મેણજાંની દિજે બાપ માફી ૨૫
 હું પાપિણી યોળા પાથરું રે જ.

છ રે બાપુ ! જતિ ને સતીનાં સત માપી,
હું પાને પાને પરઝળું હો છ. ૨૦

ટીપ્પણ : અધીછ રાજકોટના પ્રભસત્રામમાં ભિતર્યા; રાજ-કોલ પળાવવા ઉપવાસ કર્યા, એ પ્રતાપ ગાંધી તો દેશી રાજ્યોની પ્રભના યુદ્ધોમાં સાય નથી પૂરતા એવાં મેણુટોળાંની હતો નુગરી=ગુરુ વગરની, એ સખ્દમાં પ્રભનું મહાદીન માનસ ધ્વનિત થાય છે. એરતા=ન્ બની શક્યું હોય તેના અકૂસોલ 'નકારો સામે કહા વયો...'=આઠી આવરી નહિ.' એવું અધિકારીએ કહાની દીધેલું. વસિયલ કોર્ગિરા'=વપધર નાગો. સમાધ=દેહપાત. બા.પણ=કોઇક બોલેલું કે ગાંધી રાજકોટને દીએ દેહ પાડશે તો બાંપણ તૈયાર છે અલખના આરાધ-અલદય [ઉચ્ચર]નું રવનન.

૨૨૦૧૧

બુદ્ધિ
જ્ઞાનવરિ

ખમા! ખમા! લખ વાર

(ગાંધીજીનાં અગત્યોત્તેરમા જન્મદિને ત્રણ પંકતના હુલા)

ખીજને બકરાં કરી, આપ બને ગોવાળ,
ખીજ સમ કંગાલ ને પોતે પાલનહાર;
લ્યાનત હુને હુતર, એહવા આગેવાનને.

ખીજને બથમાં લઈ, થાપા થાપડનાર,
પોતાનાં વડિયાં કરે કદમે રમતાં બાળં;
ખમા ખમા લખવાર એહવા આગેવાનને.

સિંહણુ-બાળ ભૂલી ગયાં, ખુદ જનનીની કૂખ,
આતમ-ભાનની આરતી ધરી એની સનમુખ;
મુગતિ કેરી ભૂખ, જગવણુહાર ધણું જીવે !

પા પા પગ જે માંડતાં, તેને પહાડ—ચડાવ ૧૦
તસુ તસુ શીખવનારના ઝાંઝેરા જશ ગાવ;
રાતા રંગ ચડાવ, એહવા આગેવાનને.

‘ખમણા વધજો પેટડા ! (અને) શિષ્ય સવાયા થાય !’
એ તો કહેણી રહ ગઈ, રહેણી કિહાં કળાય ?
પ્યાલા ભરભર પાય (એવે) મૂર્શદ તો એકજ દીઠા. ૧૫

પગલે પગલે પારણાં, દમ દમ આણુઈતપાર,
શાપો ગાજો અપજશે ભરિયા પોંખણુ—ચાળ:
કૂડાં ઠાળાં આળ, ખમનારા ! આઝી ખમા.

બાબા ! જીત અજીત સખ, તેં ધરિયાં ધણી-દ્વાર,
મરઠલડે મુખ રંગિયાં, દિલ રંગ્યાં રુધિરાળ;
દિયે બરી વરાળ, હસનારા ! આઝી ખમા.

ગડગૂમડ ભાઠાં ચાઠાં છે ૧૫
ઝરડાયલ ખરડે.

નહોતું જે સુખને મરકલડે
એવું શું દીઠું તેં ખરડે
કે ખીજ પણ કાંડાં કરડે
ચીતરવા ખરડો ! ૨૦

મારી એ સમસ્યાનો ખાસો
આજ અચાનક જડે ખુલાસો,
વણજીએ ઘોલતો વાંસો
સમસ્યા સમજાવે.

કૂહો ખરડો, “બાપુની લૂલી ! ૨૦
લોકપ્રશંસાએ મત્યલૂલી !
વિશ્વવશીકર એ વાંસલડી !
થાકી જીભલડી !

ને ગાંધીના સુખ-મરકલડા !
અસંખ્ય ઉપમાના લાડકડા ! ૩૦
તારાં નખરાં થૈ ગ્યાં ઠરડાં,
વખાણ-ખગડેલા !

સંકેલી લો કળા તમારી,
 વારી આવી પહોંચી મારી,
 હું કાળો કુખડો, પણ કારી
 ફાવે ખસ મારી. ૩૫

કાકલુદી ને કાલાવાલા
 તમે કરી રહ્યાં નખરાળાં !
 હું નવ જાણું એ કે' આળા,
 હું રીઠો ખરડો. ૪૦

આવડતો એક જ એકડલો,
 આખર કયમ થઈ જલુ' ઠરડો,
 નિર્મમ, નિશ્ચલ, કાળો, કરડો
 હું નાનો ખરડો.' ૪૪

पराजितनुं गान

[१९३३मा जधीछ चोगानी ने देशनी पराजित दशाभा सा पडेवा मुजई व्याव्यर त्पारनेजातु]

पराजितनुं गान :
गा मन, पराजितनुं गान.
ऐकल पराजितनुं गान. ३

पराजित सेनापतिनां
पंथ ने मेदान सुनां :
शभ्यां छे सन्मान जूनां :
विजत पुरनी गलीगलीअ
तो य गाजे गान,
आ मन! पराजितनुं गान! ६

पराजित पाछो वणे
सजवा नवां आयुध,
जनेताने स्तनेथी.
पीवा अभयनां दूध. १३

કોણ સૂતા કોણ જાગે,
 કોણ જખમી દવા માગે,
 પૂછતો પ્રેમાળ રાગે
 ભમે છે મહેમાન :

ગા મન ! પરાજિતનું ગાન.

૧૮

પરાજિતનો આંદલો કંકુ તણો :
 પરાજિતનાં છત્ર ચામર વીંઝણો :
 પરાજિતના લખેમુખ યોદ્ધાગણો :
 સદુ વિરામ્યાં, એક નવ વિરમો
 બિરદનું ગાન !

ગા મન પરાજિતનું ગાન :
 એકલ પરાજિતનું ગાન.

૨૬

छेल्की सलाम

[छेल्कीनेने माे पुना भाते भजायेना 'उरना अनशानससिाड वणगनु]

दाणी—'मूधरो रे मूधरो बाल सत रे गोपीचडल,
पिया । परदेशे न बनना हो छ ।

ओ रे सेकुरे अमरे नीदिसा न आरे ने
मादे मन राज न आरे हो छ ।—' ओ लजनरो

સો સો રે સલામું મારાં ભાંડુડાંને કુંજે રે,
 ઝાઝેરા જુહાર જગને દેજે હો છ!
 મળાયું ન તેને સૌને માફમાફ કુંજે ને
 રુદિયામાં રાખી અમને રેજે હો છ.

ટીપે ટીપે શોણિત મારાં તોળી તોળી આપું તો યે, ૫
 પૂરાં જેનાં પ્રાછત કદી યે જડશે ન છ,
 એવા પાપદાવાનલમાં જલે છે જનેતા મારી,
 દિલડાના ડુંગર સળગ્યા-ઠરશે ન છ!
 -સો સો રે સલામું

૧ ટીયાં બાપ્ય બાંડવ વનને પાંડુ તણા પુત્રે તે ઠી'
 નિરદોષી નાગાં લાખો ભુજણાં હો છ, ૧૦
 આહુનાં નિવાસી એ તો આ રે આર્યભોમ કરાં,
 પૂર્વજ મારાને પાપે લુંટાણાં હો છ,
 -સો સો રે સલામું

૨ રઘુપતિ રામ મારા રુદાનો વિસામો-એણે
 ઋષિઓને વચને ખાધેલ ખોટયું હોછ,

૧ આહુને ખાંડવ વન સરસઃપીને સર્પોને નદિ પુત્ર નામ નામની
 મન યં મનવભવિને કરમીદુત ક્ષી દર્શીઃ કેવલ એ આદિ...
 પ્રેમ પચાસી પાઠ્યા સર જ.

૨ જાહો આહુને રમચંદ્ર પતે પે.કાર ક્ષી ક રુદુત ન.મય એ

प्रभुनाम भजतो ऐसे पाराधि संहारियो रे १५
 येनुं धार पातक आज्ञे विमठयुं हो ७ !
 -सो सो रे सलामुं०

छेदां, पाण्यां, गारद कींवां, पृथ्वीनां पेटमां ने,
 असुरो कडीने काढयां वनवास ७;
 ७वतांने काजे जुही नरकुं पंधावियुं ने
 सदानां नराधम राज्यां दासीदास ७-२०
 -सो सो रे सलामुं०

१ समर्थोथी सत्ता संतो, धुतारानी धूतणुभाळ,
 कुडिया गुरुनी कैं कैं करामात ७;
 येनी तो वणुावी धोंगी धरमधज्जयो ने
 लांडु केरे रगते रंगी लत्री भात ७
 -सो सो रे सलामुं०

येवी येवी जडीयो मारां सडोदरे जीततां ने २५
 धरम-धनने क्यारे सिंयाणां हो ७;
 रुदाभां शमावी सरवे रुदन-पियाला वालां

शूद्रे तपश्चर्या मदी छे ते कज्जे मारे पुत्र भृत्य पमे छे । ते परथी
 रामयद्रे ये तपस्वीना शशठेह कर्यो हतो

१ आ लध जुवमो धमने न मे यध रडेव छे ये भावार्थ.

હરિ કેરા રથડા હેઠળ પિલાણાં હો જી.

—સો સો રે સલામું

રથના સારથિડા સુણુજે સાધુ ને ગુંસાઈ સરવે !

‘કડાકા કરે છે રથની ધરીઓ હો જી. ૬૦
જુઓ જુઓ જુગનો ભૈરવ ભભો વાટ ખાળી આળે.

ભીતર નિહાળો, હરિ ક્યાં પળિયો હો જી

—સો સો રે સલામું

જુગનો મહારાજ આળે મહાકાળ જાગિયો ને

ધરમ કેરાં ધારણુ-કાંટા માંડે હો જી;
સતને ત્રાજવડે મારાં કલેજાં ચડાવિયાં મેં, ૩૫
શીશ તો નમાવ્યું શાસન-દૃઢે હો જી
—સો સો રે સલામું

હરિ કેરાં તેડાં અમને આવી છે વધામણી રે,

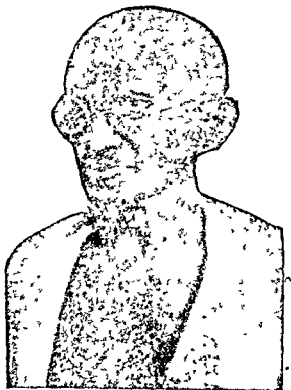
દલિતોને ઉત્સવ હાકલ થઈ છે હો જી;

હસતાં મુખડાંની અમને વિદાયું દિયો રે વાલાં !

રખે કોઈ રોકે તયણાં રડીને હો જી !

—સો સો રે સલામું

૧. મહાત્મ જીનાં શબ્દો : ‘I have laid down my life in scales of justice.’

तारां पातकने संभार

(उपरना व व्यवसरे)

तारां पातकने संभार मोरी मा !
रे हिन्द मोरी मा !

પોતાના પાપભારે પોતે તું ચેપાણી
એવી કાળજૂની જીલમકમાણી હો મા !
રે હિન્દ મોરી મા !

પરને ષટક્રીને નીચાં ઊંચી તું કે'વાણી !
આખર અંગે અંગે આપેથી છેદાણી હો મા !
રે હિન્દ મોરી મા !

તારે મંદિરિયે આજ કોનાં ચાલે શાસન,
જે જે દેવ કે અસૂરનાં એ આસન હો મા ! ૧૦
રે હિન્દ મોરી મા !

આભામંડળ લગ એનાં શિખર ખે'ચાણાં,
એના પાયામાં તુજ છોડડાં ચોરાણાં હો મા !
રે હિન્દ મોરી મા !

પાયા હેઠળથી આજે હાહાકાર જાગે, ૧૫
ભૂખી ધરતી નવત્રા ભોગ ભારી ભાગે હો મા !
રે હિન્દ મોરી મા !

તારો ધૂરીધર આજે સમાધ ગણાવે,
તારા ઈશ્વરને આહુતિ એવી ભાવે હો મા !
રે હિન્દ મોરી મા ! ૨૦

तारा द्येवणना धोर धुम्भट ठांया लूटे,
 जेने छुंघांतां ते जगणी तुजने लूटे हो मा !
 रे छिन्द मेरी मा !

सांभण सांभण हो पडैरी ! भाविना भासुकार,
 तारा भोगण-बीडया भांगे ठाकरद्वारा हो मा ! २५
 रे छिन्द मेरी मा !

अनी थिराडे जेतो अथधू अक जूरे,
 अंहर पोतानां शोणित ने छोड पूरे हो मा !
 रे छिन्द मेरी मा !

अ रे पूरखुडाराने पृथ्वी कुभ जेशे, ३०
 लूडी ! अ मरशे तो जवन केनां रेशे हो मा !
 रे छिन्द मेरी मा !

तारां पातकने संभार मेरी मा !
 रे छिन्द मेरी मा ! ३४

*અંતરની આહ

[૩૧મં ગાંધીજી ગાંધીજી પશ્ચિમમાં જતા અટક્યા ત્યારે]

મને સાગરપાર બોલાવી ઝો પીટન !
આદરમાનભર્યાં દઈ ઈજન,
બાંધવતા કેશં બાંધીને બંધન

આખર આજ મતિ બિગડી :

રૂડી શ્વેત ધન રગદોળી રહી ! ૫
અધિ ! અમૃત ચોઘડિયાં ગડિયાં
ત્યારે કેમ હળાહળ ઘોળી રહી !

મારા કોલ પળાવવા કારણિયે
ખાંડ્યા ખેડૂતોને મં તો ખાંડણિયે,
ઝેનાં ધાન લીધાં કણીએ કણીએ, ૧૦
'ખપી જાઓ વીરા મારા,
નેટીને ખાતર !'
એમ ધૂમ્ધો વિનવી વિનવી,

ત્યારે વાહ સુજન ! ઇમાનદારી કેરી
વાત તારી તો નવી ને નવી !

હું 'સુલેહ ! સુલેહ ! સુલેહ !' રટ્યો; ૧૫
નવ નેકીને પંથેથી લેશ હટ્યો,
દિલે તારેથી તો યે ન દંશ મટ્યો,

તું 'ડરાવ ! દબાવ ! ઉડાવ !' વિના
ખીજે દાવ એકેય શીખી જ નથી !
તુંને શું કહું માનવની જનનિ ! ૨૦
વશ થાય પશુ પશુ વાલપથી.

મારા ખેડુને મારઃ મને તંહીં મેક્કિલ !
આંહીં જોખીખારઃ ત્યાં ફૂજે કોકિલ !
આંહીં કાળાં કારાગારઃ ત્યાં મંજિલ !

ખૂબ સહ્યાં અપમાન, ગળ્યાં વિપપાન; ૨૫
હવે મને રોકીશ ના !

મારાં સ્થાન માતા કેરી સૂંપડીએઃ
મને મેક્કિલમાં ઘેલી ! ગોતીશ ના.

અહીં છે, અહીં છે, મુગલિ અહીં છે; '
નથી ત્યાં, નથી ત્યાં, ખીજે કયાં, અહીં છે; ૩૦
પ્યારી મા-ભૂમિની ધરતી મહીં છે.

એને શોધીશ ના દિલ ! સાગરપારની
 તેજભરી તકરાર વિશે,
 એને રાખીશ ના ઇતખાર હવે
 ખીજ વાર કો' કોલકરાર વિશે ! ૩૫

વળી જાઓ રે વહાણુ વિદેશ તણાં !
 મારે હૈયે તો કોડ હતા ય ધણા
 સારી સૃષ્ટિના સંતસમાગમના.

મારે હોંશતો ખાસ હતી મારા ખૂનના
 પ્યાત્રી જનેના મિલાપ તણી; ૪૦
 મારે હામ હતી ભૂખ્યા સિંહોને ઘોડમાં
 પેત્રીને પીઠ પંપાળવાની.

મહાસિંધુની ઝા લહરી લહરી !
 તમ ખિન્દુ ચે ખિન્દુની છમ કરી
 વહજે સારા વિશ્વને તીર ફરી- ૪૫

જગખાંધવતા કેરા વૈરીજનેને ન
 ગાંધીનું પ્રેમપ્રયાણ ગમ્યું;
 દાઝગોળાના વારસદારને નમ્ર
 ફટીરનું નેત્રસુધા ન ગમ્યું. ૪૬

છેલ્લો કટોરો

[૩૧ તી ગાળમેલ પવિત્રમાં જતી વેળા]

છેલ્લો કટોરો ઝરનો આ પી જલે બાપુ!
સાગર પીનારા! અંજલિ નવ ઢાળજે બાપુ!

અણખૂટ વિશ્વાસે વહ્યું જીવન તમારું
ધૂર્તો દગલબાજે ચકી પડિયું પનારું :
શત્રુ તણે ખોળે ઢાળી મુખથી સુનારું ૫

આ આખરી આશીર્કડે શિર ઝાંપવું, બાપુ!
કાપે ભલે ગર્દન, રિપુ-મન માપવું બાપુ!-છેલ્લો

મુરખમુરના આ નવયુગી ઉદ્ધિ-વલોણે
શી છે ગતાગમ રત્નના કામી જનોને!
તું વિના શંભુ! કોણ પીશે ઝર દાંણે?

દેયા લગી ગાળવા ગરલ ઝર જાઓ રે બાપુ! ૧૦
ગોસામ્ય શેત્ર! કરાલ-કોમલ! જાઓ રે બાપુ!-છેલ્લો

કહેશે જગત : જોગી તણા શું જોગ ખૂટયા ?
 દરિયા ગયા શોષાઈ ? શું ધન—નીર ખૂટયાં ?
 શું આભ સૂરજ-ચંદ્રમાનાં તેલ ખૂટયાં ? ૧૫

દેખી અમારાં દુઃખ નંવ અટકી જન્ને ખાપુ !
 સહિયું ઘણું, સહિશું વધુ, નવ થડકન્ને ખાપુ—ઉલ્લો ૦

ચાખૂક, જમ્મી, દંડ, ડંડા મારના,
 જ્યતાં કપ્રસ્તાન કારાગારનાં,
 થોડા ઘણા છંટકાવ ગોળીખારના, ૨૦

એ તો બધાં ચ જરી ગયાં, કોઠે પડયાં ખાપુ !
 કૂત્ર સમાં અમ હૈડાં તમે લોઢે ઘડયાં, ખાપુ !—ઉલ્લો ૦

શું થયું, ત્યાંથી ઢીંગલું લાવો ન લાવો,
 જોસા દઈશું બલે ખાલી હાથ આવો !
 રોપશું તારે કંઠ રસખસતી ભુજ્જો. ૨૫

હુનિયા તણે મોંચે જરી જઈ આવન્ને ખાપુ !
 હમદર્દીના સંદેશાડા દઈ આવન્ને ખાપુ !—ઉલ્લો ૦

જગ ભારશે મેણાં : ન આવ્યો આત્મજ્ઞાની !
 નાંવ્યો ગુમાની પોલ પોતાની પિછાની !
 જગમેમી જ્ઞેયો ! દાઝ દુનિયાની ન જાણી ! ૩૦

આજર માનવ—જાત આકુલ થઈ રહી બાપુ !
 તારી તખીખી કાજ એ તલખી રહી, બાપુ !—છેલ્લો

જ બાપ ! માતા આખલાને નાથવાને,
 જ વિશ્વહૃત્યા ઉપરે જળ છાંટવાને,
 જ સાત સાગર પાર સેતુ બાંધવાને.

ધનધોર વનની વાટને અજવાળતો બાપુ !
 વિકરાળ કેસરિયાળને પંપાળતો બાપુ !
 ચાલ્યો જજે ! તુજ ભોમિયો ભગવાન છે બાપુ !
 છેલ્લો કટોરો ઝરનો પી આવજે બાપુ ! ૩૧

माता, तारे जेटो आवे !

[जाणवेलमथी पाज आव्या त्यारे दाज-शिवाछने नीदर नावे]

माता ! तारे जेटो आवे,
आशाहीन जेकलो आवे.

जेजे ! मारे जेटो आवे,
संदेशाच्या जेपिया लावे.

જવાલામુખી એને કાળજે રે,
 એની આંખમાં અમૃતધાર— ૫
 એવો ક્રોધ માનવી આવે.
 ભેળાં કાળનોતરાં લાવે—માતા૦

સૂતો રે હોય તો જગજે સાયર !
 ઘેર આવે પ્રાણધાર;
 હૈયે તારે ખાંધ હિડાળા,
 મોલી મારો ખાય ખે ઝોલા—માતા૦ ૧૦

ધૂળરોળાણા એ મુખ માથે વીરા,
 છાંટજે શીતળ છોળ;
 પ્રેમેથી પાહુલિયા ઘેજે !
 આછે આછે વાયરે લહોજે—માતા૦

તારા જેવાં એના આતમાનાં ગેખી
 હિમ અગાધ ઉડાણુ;
 ત્યાં યે આજે આગ લાગી છે ૧૫
 ધુંવાધાર તોપ દાગી છે.—માતા૦

સાત સિંધુ તમે સામટા રે !
 એની ઝોલવાશે નહિ ઝાળ,

ઠાલાં નવ ઢોળશેા પાણી !
ના ના એની વેદના નાની—માતા૦

કોટકોટાન હૂતાશ જલે તારા
હેયાની માંહીં એ આભ ! ૨૦
એવી કોડ આપદા ધીકે
છાની એની છાતડી નીચે—માતા૦

માનતાં'તાં કૂડાં માનવી રે,
એને ફેસલાત્રી લેવો સે'લ !
પારાધીનાં પિંજરાં ખાલી,
હંસો મારો નીકળ્યો હાલી—માતા૦ ૨૫

ઘોર અંધારી એ રાતમાં રે
ખીજાં બાળ ઘોરાણું તમામ,
આઠે પોરે જગતી આંખે,
બેઠો તું તો દીવડે ઝાંખે—માતા૦

બૂડયા બૂડયા ખીજ ઘેલડા રે
માયામોહ કેરે પારાવાર;
બેટા ! તું તો પોયાણું નાતું, ૩૦
ભાણું એક અણભિંજણું—માતા૦

પોતાના પ્રાણપિપાસુઓનાં તેં તે
 ખોળલે ખેલાવ્યાં બાળ;
 ચુમી ચુમી છાતીએ ચાંખ્યાં,
 બંધુતાના બોલડા આપ્યા—માતા૦

શેમેશેમે તારે દાંત ભીંસી ઝેરી
 કરડયા કાણુડા નાગ, ૩૫
 ડંખે ડંખે દૂધની ધારા,
 રેલી તારા દેહથી પ્યારા !—માતા૦

ચીર પાંચાળીનાં ખેંચવામાં નો'તા
 પાંડવોએ દીધા હાથ,
 આજે અધિકાઈ મેં દેખી.
 બેટાઓએ માતને પીંખી—માતા૦ ૪૦

એકલો તું આડા હાથ દેતો ઊભો
 દોખિયાંને દરબાર,
 તારી એ અતાગ સખૂરી,
 શોપી લીધી પ્રાણની પૂરી—માતા૦

હૃદ પીધાં હીણમાન પીધાં,
 પીધાં ઘોળી દગાવાળાં દૂધ,
 કહકહતાં તેલ તેં પીધા, ૪૫
 ગાળી ગાળી લોહ પશું પીધાં—માતા૦

ગોપવીને છાના ઘાવ કલેજના

રાખજે ખખ ખામોશ !

વાવાઝોડાં કાળનાં વાશે,

તે દી તારી વાટ ભેવાશે—માતા૦

કંપશે સાત પાતાળ, આલે જતા

ઝીંકશે સાયરલોહ, ૫૦

ખંડે ખંડ યોજશે લાવા,

ભૂકમ્પોના ગાજશે પાવા—માતા૦

‘ ધાગો ધાગો ઘેતુપાળ ! ’ એવા

તે દી ઊઠશે રે હાહાકાર,

શાદૂળા ને સાંઢ માતેલા,

હુંગે હુંગે ભાગશે ભેળા—માતા૦ ૫૫

ભાઈ વિદેશીડા ! વીનકું રે એને

રોકશે મા ઝાઝી વાર,

એઠી હું તો દીવડો બાણું,

ક્યારે એના ગાલ પંપાણું—માતા૦

તારી કમાઈ ગુમાઈના રે મારે

માગવો નોય હિસાબ,

ખેટા ! તારી ખાકની ઝાળી,

માતા કેરે મન અમોલી—માતા૦ ૬૧

ધરતી માગે છે ભોગ !

['૩૦ની દડી-કૃષ્ણ વખતવું]

ત્રેવાચન પ કેત દાડા દાખરે' એ જૂના સમજનનો દાળ

‘પોરો રે આવ્યો ઠો સંતો ! પાપનો;
 ધરતી માગે છે ભોગ.’
 ભાંડી રે નીદરુંમાં અમે સાંભળ્યું
 ‘ધરતી માગે છે ભોગ !’

મૂતાં રે સ્વપનામાં અમે સાંભળ્યું
 ' ધરતી માગે છે ભોગ ! '

૫

પડધા પડયા રે ખંડેખંડમાં
 ધન ધન સૂસવ્યા પવન;
 અંધારી રાત્યુંનો મારો સાયબો
 આઘે વીઝે ગાઢાં વન-ભાંડી રે૦ ૧૦

દીધા રે ટકોરા એણે દ્વાગમાં,
 ભાંગ્યા એણે ભોગજોના ભાર;
 વેણુ રે વગાડી વસમા સૂરની,
 સાયબાના અણેણ્યા સિતાર-ભાંડી રે૦

'નિંદરનાં ઘેરાણાં તમે જાગજો !'
 ગરજ્યો સાહેબનો સવાલ;
 'આગ્યુંનાં આરાણાં તમે જાઝજો !
 'કખડુંનાં ભાઠા રે કંકાલ !-ભાંડી રે૦ ૧૫

'જગો હો ખળાડીણાં ખંધુખેનડી !
 'આપણાં આપ્યાં છે ટાણાં; ૨૦
 'ભાઠા હો ખંખેરી ખોટી ખીકને !'
 'મુગતિનાં વાયે રે વાણાં-ભાંડી રે૦

સમરથનો સૂરજ આજે આથમે,
 આથમે ભૂપતિએના ભાણુ :
 ખંડ રે પતિયુનાં તખ્તો ખળભળે, ૨૫
 ભાઈ ! એના દળમાં ભંગાણુ—ભાંડી રે૦

દૂખળા રે'વું છે દિન કેટલા ?
 કેટલા જુગ રે કંગાળ ?
 નોધારાં થઈને શીદ શરણાં લિયો ?
 દુનિયાને દેભે રે હુંકાર—ભાંડી રે૦ ૩૦

લખોમખ વેરી છે ધણીએ રિદ્ધિયું
 ધરતીને ળાળે ઠારઠાર;
 ખાવિંદે દીધા છે દરિયા ને હવા,
 આજ એમાં પડિયા છે ચોર—ભાંડી રે૦

ભાંચાં રે નીચાં ને ધનવંત નિરધનાં ૩૫
 ભાઈ રે એ તો કૂડના રે ભેદ,
 ભેદની ભોંત્યુને આજ મારે ભાંગવી;
 મનડાની આખરી ઉમેદ—ભાંડી રે૦

ખ્યાલા તો ઘૂંટયા મેં અમરત-પાનનાઃ
 આવળે પીવા પ્રેમવાન, ૪૦

ધૂરે રે લાલપ-ઘેરી આંખડી,
મરવા બનો મસતાન—ભાંડી રે૦

ભાંડી રે નિંદરુમાં અમે માનિયું,
વાયરો સૂસવે ભેંકાર;
ગાઠા રે સપનામાં અમે શોચિયું, ૪૫
વાદળાં કરે રે પોકાર—ભાંડી રે૦

ગાફિલ બનીને આઢયાં ગોઠડાં,
ઘર ! ઘર ! ઘોર્યાં સારી રેન;
જાગન્તા દીઠા રે નેજા ફરકતા,
ભિતર્યાં મતલબનાં ઘેન—ભાંડી રે૦ ૫૦

સાયબાને દીરો જળહળ ઝૂઝતો,
ચોય દશ ચડયા એના વીર;
તંબુરાની કીધી તુરી ને ભરીઆ,
પાયાં એણે પોતાનાં ઝઘિર-ભાંડી રે૦ ૫૫

માઠીનાં કીધાં રે એણે માનવી,
જળમાંથી જલાવ્યા ચિરાગ;
ઘજલ રે રોપાણી સત ધરમની;
કડ-ઘેરે કળેજયા હો કાગ—ભાંડી રે૦

નિવેદન

(આગાખાન મહેલમાં તા. ૩ મે બુધવારનાં પારણાં વખતે શ્રી સરોજી-
નાથે અંગ્રેજી ગીતાનલિપિ પદ સુણાવ્યું. તેના મૂળ જાણી કાવ્યનો અનુવાદ)

આ છે છેલ્લી યાચના આપ પાસે;
મારા કોંડા છેક અંતસ્તલેથી
છેલી નાખો ક્ષીણના સર્વ મારી
પૂરા જોરે ખર્જ ઝીંકી પ્રભુજી !

'સુખેને ચે જીવે જીવવાની
 શક્તિ દેલે સુખ કંઠાં કરીને,
 શક્તિ દેલે દુઃખમાં એહવી કે
 દુઃખે મારાં શાંત મેંચે હસીને
 પોતે પોતાની જ પામે ઉપેક્ષા.
 શક્તિ દેલે ભક્તિની નાથ એવી

૧૦

જોશે મારાં કર્મ સાફલ્ય પામે,
 જોશે મારા દુન્યવી રનેહ પ્રેમ
 મહુકી ભેદે પુણ્યનાં પોયણાં શાં.

કંગાલોને જ્ઞાનહીણાં કરું ના,
 જલ્મીમેને પાપ ઝંકી પડું ના,
 ભંચે માથે કુદ્રતાની વચાળે
 ચાહું એવી શક્તિ આપો પ્રસુજ !

૧૫

શક્તિ દેલે-આપને પાપ નામી
 પોતાને હું સ્થિર રાખું સદૈવ.

૨૦

સો સો વાતુ'નો જાણનારો

માન એવો છે કે દિવ અને પ્રિયાનીઆ પ્રે વડેનો મગે છે પ્રિયાનીઆ
પછે છે કે 'મોડન મોડન એમ જખ્યા કરો છો, તો તે તમારા દીકરાને
મારે શી શીને જોળખવા એનાં એ ધાણુ તો કહો દિવં કહે છે—

રાગ હી થને।

સો મો વાતુ'નો જાણનારો,
મોલીડો મારો ઝાઝી વાતુ'નો ઝીલનારો.

ડગલે ડગલે હાથ્યા કરે છે.
 ઊંચાણમાં ન ઊભનારો;
 ઢાળ ભાળીને સહુ ધ્રોડવા માંડે ૫
 ઢાળમાં નવ ધ્રોડનારો—મોલીડાં

ભાગ્યા હોય એના ભેરૂ થનારો,
 મેલાં વેલાંને માનનારો;
 ઉપર ઊજળાં ને મનમાં મેલાં (એવાં)
 ધોળાંને નહિ ધીરનારો—મોલીડાં ૧૦

એના કાંતેલમાં ફેદો ન ઊમટે,
 તાર સદા એકતારો;
 દૈયે દુખળીઓ ગેખી ગામડીઓ,
 મુત્સદીને મુંઝવનારો—મોલીડાં

પગલાં માંડશે એવે મારગડે ૧૫
 (એની) આડો ન કોઈ આવનારો;
 એરના ઘૂંટડા જરૂવી જશે ઈ તો,
 બોલીને ને બગાડનારો—મોલીડાં

નાનાં બાળક જેવો હૈયે લેરીડા,
 એડમાં આથડનારો; ૨૦

કૂણેા માખણુ જેવો સાદો ને સોયલો
કાળને નોતરનારો—મોલીડા૦

ઝીણી ઝૂંપડીએ ઝીણી આંખડીએ,
ઝીણી નજરથી જ્ઞેનારો;
પોતે ચણેલામાં પોલ ભાજે તો ૨૫
પાયામાંથી પાડનારો—મોલીડા૦

આવવું હોય તો કાચે તાંતણે
બંધાઈને આવનારો;
નાવવું હોય અને નાડે જ્ઞે બાંધશો તો
નાડાં તોડાવી નાખનારો—મોલીડા૦ ૩૦

રૂડા રૂપાળા આખા થાળ ભરીને '
પીરસે પીરસનારો,
અજરણુ થાય એવો આ'ર કરે નૈ કદી,
જરે એટલું જ જમનારો—મોલીડા૦

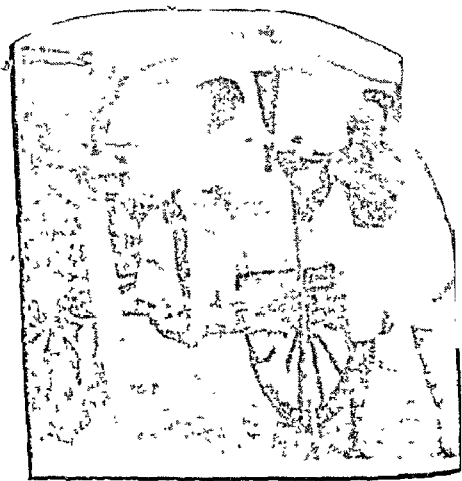
આભે ખૂતેલી મેડી ઊજળીયુંમાં, ૩૧
એક ઘડી ન ઊભનારો;
અન્નનાં ઘિંગાણાંની જાની ઝૂંપડિયુંમાં
વશુતેડાવ્યો જનારો—મોલીડા૦

સહુને માથડે દુઃખડાં પડે છે,
 દુઃખડાંને ડરાવનારો; ૪૦
 દુઃખને માથે પડ્યો દુઃખ દખવીને એ તો
 સોડ તાણીને સુનારો—મોભીડાં

કાળ જેવાને મહાકાળ લાગે છે,
 આભને બાથ લીડનારો;
 *સુરજ આંટા ફરે એવડો ડુંગરો, ૪૫
 ડુંગરાને ડોલાવનારો—મોભીડાં

આજખજે યેનડી એ જ એંધાણીએ
 મારા આજાનો એ પૂંદનારો;
 મારો મોહનજી એ ઝાઝેરું જીવે
 મારા ઘડપણનો પાળનારો—મોભીડાં ૫૦

* અંબેજી કહેવલ છે કે અંબેજના રાજ માથે સુરજ કઢી આવ્યમતો નથી. એવા અંબેજ રાજ રૂપી જે ડુંગરો, તેને ડોલાવનારો

વાણિચો ખેડે વેર

માતાઈની નાખતું વાગે છે,
આજ સૂતા મા માનવી જાગે છે,
લીલુડા માથડા મારે છે.

એક ભેદ્યો એવો જગીઓ રે
જેણે સૂતો જગાડ્યો કાળ, ૫
પગ પાતાળે ને શીશ આકાશે,
હાથ પોગ્યા દિગપાળ—માતાજીનીં

દેશ આખો આજ હુકળી ઊઠ્યો,
વિદેશમાં જાગ્યો હોળ,
હાડને ખોખે હાકલું દીધી, ૧૦
ભોમકા હાલકલોળ—માતાજીનીં

આભની સામાં વેર ઉપાડ્યાં,
નાળ જાળાયું તૈયાર,
પેંશ્વા ખાંડી પોતડી રે એને
હાથ નથી હથિયાર—માતાજીનીં ૧૫

ઘાવ ઝીલે ઘમસાણના રે
એની આંખમાં નાવ્યાં ઝેર,
દુનિયા આખી ડોલવા લાગી,
વાણિયો ખેડે વેર—માતાજીનીં

ઘાવ ઝીલે સ્વૂ ધૂમતો રે એણે ૨૦
નાખીઆં કોઠે લોઈ,

કૈક હેમાળામાં કેડિયું પાડી,
પગલાં પાછાં નોય—માતાજીની૦

માથડાં માગે માવડી ત્યાં સૌ
બેટડા ભેળા થાય, ૨૫
રીડ પડી રણહાકની રે
આજ ક્ષતરી કાં સંતાય—માતાજીની૦

વાંક કાઠી એણે લાકડું વેણું
પાપને લાગી ધાક,
રાંક ગોતી રજપૂત કર્યા, ૩૦
આતો વાણ્યો આડો આંક—માતાજીની૦

ગીશ કાપી એણે સાંધણે બાંધ્યું,
કોણ રાજ કોણ રાંક,
શેઠ કાંટો લેને ભેખવા બેઠા ધ
રાખશે કાંટોકાંટ—માતાજીની૦ ૩૫

કાંઈ સૂઝે નર્મ કોઈને એવો
ધુમ્મસે ગોટાગોટ,
ધાંગડા હાથી ધૂજવા લાગ્યા ત્યાં
દૂબળે લીધી દોટ—માતાજીની૦

મેત ઉઠાડીને સાબુ કીલું ૪૦
 વાણિયે ઘેર્યા વાઢ,
 ધડ ઘિંગાણે હાકલું મારે,
 તોપને લાગી ટાઢ—માતાજીની

*અંગ વેરાવે ને શીશ ખંડાવે,
 લુંટાવે ધરખાર, ૪૫
 વીર વે'વારૂ વાણિયો ને ઘે
 નમતું એ તલ ભાર—માતાજીની

આજ શિવાજીના ખેટડા આવે
 મેતની લેવા લે'ર,
 દૂધ પીધા પછી લોઈ પીશે ૫૦
 એનું વાણિયો લેશે વેર—માતાજીની

. * વીરસેન, સમ્રાજયા, જગદુરયા. વગેરેએ અંગ વેરાખું, પુત્રનું માથું ખાંડયું, દુકાળમાં લક્ષ્મી લુંટાવી દીધી.

લાડકડો વર

બહુ કોડ કુમાર જીવાન થયા,
 નહિ ઘંટી છોડાવણુહાર થયા,
 હવે હાલી શકે નહિ હાથડીઆ;
 અહી માતની વાત વિચાર કરી,
 વરરાજ હજાર તૈયાર થયા;

સૂણી માંડવડાની જ્યાં સામગરી,
લગનો લખીઆ પછી નાશી ગયા. ૫

વરવા તણાં લીધમ નીમ ગ્રહાં,
એણે માતલિતે ખડુ દુઃખ સહાં,
એનાં હાડ ને ચામ ધસાઈ રહ્યાં;
ખળતી દળતી જેઈ માવડલી,
એના આતમને સળગાવી રહ્યાં;
જણનારીના માનને કારણીએ,
ન સહાય એવાં અપમાન સહ્યાં. ૧૦

વર તેત્રીશ કોડનો તારક છે,
ભુવભાર અપાર ઉતારક છે,
સતધારક પાપસંહારક છે;
નિજ શીશનું શ્રીકૃષ્ણ હાથ લીધું;
શરણાઈ ને ઢોલના શોર થયા;
પતિતો તણો પાવન આ નવશા,
પછી પીઠીનાં કેશરીઆં કરીઆં. ૧૫

એને પોંખણ કાળ તણા ગણુ છે,
એનો માંડવડો તો મહારણુ છે,
તક્તવાર તણાં એને તોગણુ છે;

જનીવાસ તણા એ ઉતારા તણી
 મહેમાનીમાં જેલ તણાં ધર છે;
 લલકારો એનાં સહુ ગીતડીઆં,
 હિંદમાતનો લાડકડો વર છે. ૨૭

દિન રાત ધખેલ હતી તપતી,
 જેણે કૈક નમાવી લીધા નૃપતિ,
 એવી નાળ જ'નળ કરાળ હતી;
 ભયકાર મુખે વિકરાળ હતી,
 ઝગતી જમઆંખ શી જમગરી;
 એવી તોપને મોઢડે ખાથ ભરી,
 પછી હાકલ દાગવવાની કરી. ૨૫

સળગે એવી દારૂની શેરી હતી,
 એમાં આગ લગારેક જેરી હતી,
 ભેળી વાયુના કોપની ફૂલે'રી હતી;
 વર કૈક થયા પણ ભાગી ગયા,
 નભમંડળમાં એની આળ ગઈ;
 નિરખી મન મોહન મૂરતિયો,
 ઉત્પાતની આગ એલાઈ ગઈ. ૩૦

એક કાળનો થાળ ત્યાં પીરસીઓ
 વિષવાળો કંસાર એ ખાઈ ગિયો,
 પછી પેટડિયામાં પચાવી ગિયો;
 સુખકારી હતો ને કુમારી હતી,
 હતી નામ સ્વતંત્રતા સુંદરી;
 એને મોહિની મોહનની પ્રગટી,
 વરમાળ હતી કંઠમાંય ધરી. ૩૫

ધૂણી બજે

[નાના નિરંજન બાવાની કોઈ ધૂણી કોઈ દિવસ બુઝાય નહિ. રાત ને દિવસ બન્યા જ કરે તેમ પ્ર. ગાંધીજીના હૈયામા દેશદાઝની જે ધૂણી રાત દિવસ બજે છે તે બીજી કોઈ રીતે બુઝાય નહિ. એ રીતે આજો ભાવ બાવાજીની ધૂણીનો છે. તપસ્વી તપ તપે ત્યારે એને બોજવવા ઇદરાજ તેની પાસે તિલ્લિતિલ્લિ મોકલે, અપ્પરાઓ મોકલે, દેવ બનાવવાની લાલચ આપે, એ રીતે એના બધાય ઉપાય કરે કારણ કે તપસ્વી બરાબર તપ તપે તો ઇંદ્રને પણ તેને રાજ્યે થવું જોઈએ. આ જીવની એકેક કીએ ગાંધીજીના મોરામોરા પ્રજાગીની આખી કલ્પના છે.)

(બજન કાઢી)

બાવલીઆની ધૂણીમાં આગ બજે,
 ધૂણીમાં આગ બજે;
 બાવલીઆનાં અંગેઅગ પ્રજબજે;
 બાવલીઆનો ધૂણીમાં આગ બજે.

હાડનું મોજર તપ તપે એ વાળ્યું ન પાણું વજે,
 જોગીડા ફેરા જોગ નીરખી, ઈંદ્રાસન ખળખળે
 —બાવલીઆની૦

રિદ્ધિસિદ્ધિ બેઉ ભાભી રહી પણ જોગીડો નજરું ન કરે,
રંભા કેરાં નૂપુર ઠણકયાં, તોય સમાધિ ન ટળે
—બાવલીઆની૦

ઝેરના પ્યાલા દીધા જોગીને, હસી હસીને ગજે,
ઝેર જરી ગ્યાં કોઠે પડી ગ્યાં, કોઈ ન કારણ કળે
—બાવલીઆની૦

તેડવા જોગીડાને વેમાન આવ્યાં, દેવસભા સહુ મળે,
દંદ્રવેભવની લાલચ આપી, તોય ન ચિતડું ચળે
—બાવલીઆની૦

લાખો લોટીમાં લખી દીધું કે, આમાંથી માગ્યું મળે,
એક ઉઠાના રચાખર માગ્યા, દેવ ચડયા વમળે
—બાવલીઆની૦

જોગીડા કેરા મંત્ર ઝીલવા, અસંખ્ય માયાં મળે,
જોગંધરની શીંગા બજે ત્યાં, વૈયાંના વેરા વળે
—બાવલીઆની૦

અસહકાર એ પંચાક્ષરનો મંત્ર બાવલીઓ ભણે,
 એ મંતરના આંચકાથી પ્રભાંડ આપું ખળભળે
 —બાવલીઆની૦

વળ રંભા ને વૈભવ હાર્યા, સાધુડો ન સળવળે,
 ઠંદ્રાસન પર ઈંદ્ર ન બેસે, તપ લાગ્યો એને તળે
 —બાવલીઆની૦

૩ 'નમસ્તિવાય' એ પંચાક્ષર મંત્ર છે. તેમ ગાંધીજીનો 'અસહકાર' એ પંચાક્ષરનો છે.

નગારે ગેડી

(અલખ નિરંજન, અલખ નિરંજન, એમ બોલતા બોલતાં નાગા અખ-
ધૂતોની ઘણી જમાતો પીપાચાવ તથા ગોપનાચણમા ભેદ છે અને સાથેસાથ
ઘોડા કે ભેટ પર એની નોખત વાગી હોય કાન પરચું સંભળાય નહિ ને
જે કોઈ ભેવા ભય તે બાવાઈની ધૂન સાથે ધૂન મેળવે છે, એ ઉપરાંત
પૂ. ગાંધીજી પણ એ અલેકીયા હોય અને એની નોખત વાગવી હોય એવી
આ કલ્પના છે.)

સજત કાશી

બાવલીઆની નોખત ઘેર રડી;
નોખત ઘેર રડી;
બાવલીઆની ગેડી નગારે પડી,
બાવલીઆની નોખત ઘેર રડી.

સત્યાગ્રહનાં કીધાં નગારાં, અહિંસાની હાંડી કરી,
એ ત્રંબાળુ માથે ધાવ દીધો એની વિલાંતે ફાળ પડી
—બાવલીઆની૦

જગ્યા જોગીડા લાખમ લાખું, આલેક ધૂન પડી,
ધાવણ ધાવતાં બાળ ફૂગાવી, જોગણીયું રણ ખડી,
—બાવલીઆની૦

નમી પડેલી જૂના જુગની, સૂંપડિયું થઈ ખડી,
 સૂંપડિયુંના જય નીરખી, મેલાતું લડયડી
 —બાવલીઆની૦

કાચે તાગડે તોપને ખાધી, આ તે જહુગરી કે જડી,
 નવો અખાડો જોવાને દુનિયા કિલ્લે કાંગરે ચડી
 —બાવલીઆની૦

ભોળા શંભુજનો શંખ વાગ્યો, આકાશે ધૂન ચડી,
 મસાણુંમાંથી મુડદાં જગ્યાં, હુલૂકારની જડી
 —બાવલીઆની૦

એરણુ માથે ધણુ નીવેડી, નવી દુનિયા ધડી,
 કાદવ કેરાં માનવી જુઓ ઝીલે ખંદૂકો ઝડી
 —બાવલીઆની૦

નાળ જંજળુંના દારૂ ન ઊઠે, ખંદૂક શકે નાહ લડી;
 તરવારુંની ધારું એરાણી, સતની ફેજાનું ચડી
 —બાવલીઆની૦

જૂના દાખલા નથી કે કોઈએ લડાઈ આવી લડી;
 રામતણું રખવાળાં જોગીડા, ભલે પેરી એક પોતડી
 —બાવલીઆની૦

ત્રણ વાચન-શ્રેણીઓ

‘૪૨ના સપ્ટેમ્બરમાં સરકારે ફૂલછાબ સાપ્તાહિક પર થોડા માસ પ્રતિબંધ કરમાવ્યો હતો તે વખતે અમે એક સાહિત્યશ્રેણી ચાલુ કરી હતી. તેમાં ૮૦-૧૦૦ પાનાંની પુસ્તિકાઓ પ્રકટ કરતા. આ શ્રેણીમાં નીચે મુજબની ૭૭ ચોપડીઓના બે જૂમખા બન્યાં હતાં.

૧. ‘મરેલાંનાં ડુંધર ને જીવતાનાં આંસુડાંઓ’ : એમાં ભારતવર્ષનું નવનિર્માણ કરનારા મુએલ તેમજ જીવતા રાષ્ટ્રપુરુષોની ક્રમબદ્ધ ઝડપી જીવન-કથાઓ છે.

૨. આપણું ઘર : એમાં અનેક રાષ્ટ્રપુરુષોએ પોતાના જીવનનાં ધણાં વર્ષો સુધી ઘર બની ગયેલ કારાગારને વિશે શુ શું લખ્યું છે તે કેવા મથનો ચિતનો અનુભવેલ છે તેનો ચિતાર છે.

૩ અકબરની યાદમાં : ‘૪૨ની સાવમાં મુગલ શહેનશાહ અકબરની જન્મન્તી ઉજવાઈ હતી તે અવસરને નિમિત્તે પ્રકટ કરેલ આ ચોપડીમાં મુઝિબેનુ આ દેશમાં આગમન થકુ ત્યારથી લઈ કામી પ્રજા અત્યારે કઈ અવસ્થાએ પહોંચ્યો છે ત્યાં સુધીનો ક્રમબદ્ધ ઇતિહાસ આપ્યો છે.

પાંચ વરસના પંખીડાં : હિંદી વાઈસરોય લોડ ડિન્ડીથગોની વિદાય વેળાને નિમિત્તે પ્રકટ કરેલ આ પુસ્તિકામાં હિન્દ પર અંગ્રેજ વાઈસરોયોની હાકેમી શરૂ થઈ ત્યારથી લઈ આ જ સુધીની એ હાકેમીની બહુરંગી તવારીખ આપી છે.

૫ આપણા ઘરની વાતો : જેમાં રાષ્ટ્ર પુરુષોનાં કારાવાસ-જીવનની વધુ અનુભવ કથાઓ છે.

૬ લોકમંગલા : આમાં અમીણુ તેમજ શહેરી લોકજીવનનાં રહસ્યો આપતા બહુવિધ પ્રસંગોનો ચિતાર છે.

એ એક જૂમખું. બીજુ જૂમખું નીચેનાં ૭ પુસ્તિકાઓનું બન્યું છે.

૧ આપણા મહાવીર પાડોશી

૨ ધ્વજ-મિલાપ : આ બેઉ પુસ્તિકાઓમાં ચીન દેશના સ્વાતંત્ર્ય સંગ્રામ તેમજ આંતરસંગ્રામ દ્વારા એ દેશનું નવનિર્માણ બની રહ્યું છે તેનો ઇતિહાસ છે.

૩ બાપુનાં પારણાં : મહાત્મા ગાંધીએ આગાખાન મહેલમાં જે અનશન કરેલ તેને નિમિત્તે તેમનાં વિશેનાં કાવ્યો ગીતોનો નાનો સંગ્રહ.

૪ સાંખ્યેશાં : દેશના ચાલુ રાજકારણને તેમજ જાહેર જીવનને સ્પર્શતા હળવા કટાક્ષયુક્ત કાવ્યોનો સંગ્રહ.

૫ અજબ દુનિયા : આલમની અજબખી જેવી વૈજ્ઞાનિક અને કુદરતી વિચિત્રતાઓનું દર્શન.

૬ તણખલાં : પેતાનાં રાજિંદાં દર્દીઓની દુર્નિધામાં, એક દાકતરે, ધધાએ દષ્ટિના પરદાની પાછળ પેસીને જે જોડા માનવ-મર્મેનું દર્શન કર્યું છે તેનું શબ્દ દ્વારા કલાત્મક નિરૂપણ કરી આપણને વાર્તાઓ પર વાર્તાઓ આપી છે.

પ્રસિદ્ધિ ટાણે આ બારે પુસ્તિકાઓ સારી પેઠે લોકચિત્ર બની હતી. પણ તેની લેખનસામગ્રી તકકાદી પ્રકારની નહોતી, ચિરરચાથી અશો પર એ લેખનની માંડણી યર્ષ હતી. એથી એ પુસ્તિકાઓ કાયમી સ્થાન પામી છે.

એવા જ પ્રકારની નવી શ્રેણીઓ તાગેતરમાં અમે ચાલુ કરી છે. એકનું નામ 'વહેતાં પાણી વાચનમાલા' છે, તે બીજાનું નામ 'ઉલ્લાસ સાહિત્ય શ્રેણી' છે. પહેલી કહી તેમાં ચાલુ જીવનમાં બની રહેલી ક્રાંતિકારી ઘટનાઓને લક્ષ્યબિન્દુમાં રાખી તે તે વિષય પર અભ્યાસ-યુક્ત સાહિત્ય અપાય છે. દૃષ્ટાંત લેખે લાલ કિલ્લાનો મુકદ્દમો, જય ઈન્ડોનેશિયા, અને ત્રીજું પ્રકટ થનાર હિન્દને સાગર-સૈનિક. બીજી શ્રેણીમાં નવું અક્ષરસાન મેળવનાર મોટી ઉમ્મરનાં માણસોને લક્ષ્યમાં રાખીને તેઓ સહેજાછથી વાંચી શકે એટલું જ નહિ પણ એ વાંચીને જીવનમાં રસ, ઉલ્લાસ, સ્ફૂર્તિ અનુભવી શકે તેવી વાચન સામગ્રી મોટાં બીજામાં જપાવીને અપાય છે. દાખલા તરીકે 'સંત દેવીદાસ', 'ચપટી ઘૂણ', તે ત્રીજું પ્રકટ થનાર 'સંસાર'

આ સર્વના પ્રકાશકો હાલમાં ભારતી સાહિત્ય સંઘ છે. આગલી કૃતજામ સાહિત્ય શ્રેણીના પ્રેમીજનોને ખાસ લક્ષ્યામણ છે કે અમે શરૂ કરેલી આ નવી એ વાચન-માલાઓનો પણ પરિચય કરે.